

10. Луць А.В. Свобода договору в цивільному праві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Луць Аліна Володимирівна. – Львів, 2001. – 166 с.
11. Мінченко А.О. Договір перевезення пасажирів та багажу залізничним транспортом в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / А.О. Мінченко. – К., 2011. – 22 с.
12. Нечипуренко О.М. Цивільно-правове регулювання перевезень таксі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / О.М. Нечипуренко. – О., 2008. – 20 с.
13. Новини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://24tv.ua/home/showSingleNews.do?pidsumki_tizhnya_reysi_aerosvitu_bilshe_tizhnya_zablockovani&objectId=296754
14. Правила надання послуг пасажирського автомобільного транспорту: затверджені Постановою Кабінету Міністрів України від 18.02.1997 р. № 176 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.kiev.ua>
15. Самбор М.А. Інтерес в праві: загальнотеоретичні аспекти розуміння та реалізації [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / М.А. Самбор. – К., 2010. – 22 с.
16. Халфина Р.О. Современный рынок: правила игры: учебное пособие [по торговому и гражданскому праву зарубежных стран] / Р.О. Халфина. – М.: МГУ, Центр общественных наук, Ассоциация «Гуманитарное знание», 1993. – 138 с.

УДК 347.921.001.11

БАЗОВІ ПРИНЦИПИ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ТА ЗЛОВЖИВАННЯ ЦИВІЛЬНИМИ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ

Кудря Т.А., здобувач

Запорізький національний університет

У статті аналізуються такі фундаментальні принципи цивільного процесуального права як змагальність і диспозитивність та досліджуються можливі варіанти зловживання цивільними процесуальними правами виходячи зі змісту зазначених принципів.

Ключові слова: принципи цивільного процесуального права, змагальність, диспозитивність, зловживання правами, зловживання цивільними процесуальними правами.

Кудря Т.А. БАЗОВЫЕ ПРИНЦИПЫ ГРАЖДАНСКОГО ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ПРАВА И ЗЛОУПОТРЕБЛЕНИЕ ГРАЖДАНСКИМИ ПРОЦЕССУАЛЬНЫМИ ПРАВАМИ / Запорожский национальный университет, Украина

В статье анализируются такие фундаментальные принципы гражданского процессуального права как диспозитивность и состязательность и исследуются возможные варианты злоупотребления гражданскими процессуальными правами исходя из содержания данных принципов.

Ключевые слова: принципы гражданского процессуального права, диспозитивность, состязательность, злоупотребление правами, злоупотребление гражданскими процессуальными правами.

Kudrja T.A. BASIC PRINCIPLES OF CIVIL PROCESS AND ABUSE OF CIVIL PROCEDURAL LAW / Zaporizhzhya national university, Ukraine

This article examines such fundamental principles of civil procedural law as contentiousness and dispositivity and investigates possible variants of abuse of civil procedural law based on the content of these principles.

The principle of contentiousness is a fundamental principle of civil procedure, and its interpretation can not be restricted only to the ability and the admissibility of any procedural measures to win the case in court. Possible variants of unfair procedural conduct of the parties are non-appearance in court in cases when the CPC of Ukraine does not allow the proceedings in the absence of the person and (or) his members; creating situations when the court does not reliably know about the causes of failure to attend the hearing by the

person; creating imaginary validity of reasons of absence in court; the necessary evidence is not provided in situations where their absence could cause adverse effects on other aspects of the process. In order to prevent and eliminate these and similar irregularities, it is necessary to improve the content and the list of corresponding measures of accountability.

The principle of dispositivity provides the possibility to manage procedural remedies as the embodiment of freedom of individual rights guaranteed by the Constitution of Ukraine. This principle has always been recognized the basic and fundamental principle of civil procedure. In practice, there are many situations in which the persons concerned are trying to win the case by all means, and therefore the means banned from a moral, but not in legal terms are often used. From a legal point of view, as long as the other may be provided by law, they use only the opportunities given to them by law, so it becomes the subject of scientific discussion on the legal nature of such behavior (legal or not). Except the legislative recognition of the terminology - "abuse of civil procedural law" and singling out the list of abuses and their characteristics, promising areas of research on the problem of abuse of procedural rights in the context of interpretation of the dispositivity principle is the question of consolidation of exceptions to the classic understanding of the principle of dispositivity, where the court is obliged to decide only those issues, the answers to which are asked by the parties of the case (members of legal disputes), and legislative confirmation of cases beyond the stated claim, if it is necessary to protect the rights, freedoms and interests of the parties or third parties for whose protection they ask.

Key words: principles of civil procedure, optionality, competitiveness, abuse of rights, abuse of civil procedural rights.

Дослідженню принципів цивільного процесуального права присвячено чимало наукових праць, оскільки базисом будь-якої галузі вітчизняного права традиційно прийнято вважати саме її принципи. Проблеми принципів права як у теорії права, так і в галузевій правовій науці, є предметом дослідження протягом тривалого періоду, адже саме в принципах права відображаються всі соціальні зміни, які відбуваються в процесі розвитку суспільства. У науці цивільного процесуального права принципам приділяється певна увага науковців, проте проблематика «зловживання цивільними процесуальними правами» у поєднанні з аналізом змісту базових принципів цивільного процесуального права досліджена недостатньо. Проблема «зловживання правами» досліджується, головним чином, у теорії права, цивільному праві, і, фрагментарно, у цивільному процесуальному праві. Метою даної статті є аналіз змісту принципів змагальності та диспозитивності для виявлення можливих зловживань процесуальними правами з боку сторін та інших учасників цивільного процесу, та вироблення рекомендацій з попередження такої недобросовісної поведінки.

Фундаментальною та основоположною базою дослідження проблематики принципів змагальності та диспозитивності цивільного процесуального права є праці радянських та сучасних вітчизняних та зарубіжних вчених-юристів, які в різні історичні періоди досліджували і продовжують досліджувати ці принципи, зокрема, В.І. Тертишников, Ю.С. Червоний, М.Й. Штефан, А.Г. Ярема, А.О. Дідківський, В.М. Кравчук, І.А. Войтюк, П.І. Шевчук, О.В. Шутенко, Г. Фазикош, С.В. Васильєв, Т.М. Кілічава, А.А. Демичев, Г.А. Жилін, А.Г. Давтян, А.Г. Плешанов, А. Андрушко та інші. Проблеми зловживання цивільними процесуальними правами на рівні дисертаційного дослідження аналізував А.В. Юдін.

Принципи змагальності та диспозитивності довгий час відносили до галузевих принципів цивільного процесу, тобто до принципів, що притаманні лише цій галузі права [1, 15; 2, с. 34, 43, 47; 3, 34; 4, 18]. Натомість закріплення цих принципів в інших, ніж Цивільний процесуальний кодекс (далі – ЦПК України), кодифікованих актах, наприклад у Кодексі адміністративного судочинства (далі – КАС України), вже не дозволяє розцінювати ці принципи як принципи, притаманні лише цивільному процесу. Сьогодні можна стверджувати, що ці принципи притаманні будь-яким процесуальним галузям права. Нормативне закріплення цих принципів бере початок у п.4 ст.129 Конституції та логічно продовжується і розвивається у процесуальних кодексах, зокрема у ст.ст.10, 11 ЦПК України. Слід зазначити, що ЦПК України був першим процесуальним кодексом, який ці принципи закріпив, і завдяки якому вони знайшли свій подальший розвиток в інших нормативних актах.

Принцип змагальності сторін є конституційно-правовим положенням, згідно з яким сторонам, іншим особам, які беруть участь у справі, забезпечується свобода у наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості. Враховуючи ті зміни, які відбуваються у суспільстві, змагальність слід розглядати не лише як демократичну основу, а й як гарантію неупередженого розгляду цивільної справи судом. У цивілістичній процесуальній літературі традиційним є розуміння принципу змагальності як прояву у змагальній формі ініціативи і

активності осіб, які беруть участь у справі, зокрема, при здійсненні своїх прав та виконанні обов'язків, при визначенні кола обставин, які мають значення для вирішення справи, з подання, дослідження та оцінки доказів, що підтверджують чи спростовують доводи сторін. Як зазначається у цивільній процесуальній літературі, суть даного принципу полягає у забезпеченні широкої можливості сторонам, які беруть участь у справі, відстоювати свої права та законні інтереси, свою позицію у справі, свободу надання ними суду своїх доказів і доведення перед судом їх переконливості [3, 34]. Саме у такому розумінні закріплено цей принцип і у ст.10 ЦПК України.

У наукових та навчальних джерелах з цивільного процесуального права іноді виокремлюють формальну та змістовну сторону принципу змагальності. При цьому до формальної сторони відносять таку процедуру, у якій справа розглядається судом шляхом змагальності, спора сторін, дослідження доказів, наданих сторонами та іншими особами, які беруть участь у справі. Змістовну ж сторону цього принципу складають права та обов'язки сторін з визначення кола фактів, на які вони посилаються в якості підстав для своїх вимог та заперечень та обов'язку доводити обставини, якими вони обґрунтовують ці вимоги та заперечення [1, 25-26].

Аналіз ст.10 ЦПК України "Змагальність сторін" дає змогу констатувати спостережну роль суду при розгляді цивільної справи. Таку ж саму позицію зайняв законодавець і у ст.4-3 Господарського процесуального кодексу України. Єдиним процесуальним кодексом, у якому передбачається доволі активна роль суду, є КАС України. Закріплення у ЦПК України спостережної ролі суду пояснюється диспозитивною природою цивільного права. Завдяки принципу змагальності (у тому розумінні як його закріплює ЦПК України) сам суд не повинен збирати доказів, але позицію суду не можна назвати нейтральною при змагальному процесі сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, адже «суд сприяє всебічному і повному з'ясуванню обставин справи: роз'яснює особам, які беруть участь у справі, їх права та обов'язки, попереджує про наслідки вчинення або невчинення процесуальних дій і сприяє здійсненню їхніх прав у випадках, встановлених цим Кодексом». Як бачимо, конструкція цієї норми така (імперативна), що йдеться скоріш про обов'язок суду сприяти, ніж про таке його право. Тобто така складова змісту принципу змагальності як повноваження суду з надання процесуальної допомоги сторонам та іншим особам, які беруть участь у справі, є досить важливою, адже юридична необізнаність сторін і відсутність у них досвіду роботи в судочинстві може стати перешкодою для їхньої активності в змагальному процесі. З іншого боку, виключення активної діяльності суду у цивільному процесі має спонукає сторони до активної процесуальної поведінки.

Ще зі стародавніх часів зміст принципу змагальності тлумачився як протиставлення сторін одна одній відповідно до своїх інтересів у формі спору між ними, який і вирішував суд. Такий змагальний процес відповідає як спірному за своєю природою характеру цивільних справ, так і логіці здійснення правосуддя. Змагальний процес таким чином набуває рис демократичного процесу, і надання сторонам правової активності у вигляді покладення на них основного обов'язку із доказування має на меті отримання в результаті розгляду цивільної справи законного і об'єктивного рішення суду. На протязі свого становлення розуміння змісту принципу змагальності хоча й змінювалось, проте воно завжди знаходилося у безпосередньому зв'язку з повноваженнями суду та з його активністю у збиранні доказів у справі. Те тлумачення, яке надає принципу змагальності чинний ЦПК України, відповідає класичному розумінню змагальної процесуальної форми як побудови цивільного процесу таким чином, що заінтересовані особи активні в захисті своїх прав і законних інтересів з початку і до кінця судової діяльності. Весь матеріал, необхідний для правильного вирішення справи, формується виключно сторонами та іншими особами, що беруть участь у справі, а суд у такому змагальному процесі визначає предмет доказування, досліджує надані докази та оцінює їх.

Для виявлення своєї активної процесуальної позиції сторона має використовувати надані їй права, що робить останні обов'язковою складовою змісту змагальності. І саме тут може постати питання про зловживання процесуальними правами, або, як їх називає значна кількість вітчизняних і зарубіжних дослідників – «дефекти» змагальності (можливість вчинення процесуальних зловживань). Реалізації принципу змагальності сприяє також належне виконання закріплених у ЦПК України обов'язків сторін. Тобто, зміст принципу змагальності складають права та обов'язки сторін та інших осіб у сфері судового доказування.

Як і будь-який інший принцип цивільного процесу, принцип змагальності має відповідати загальним цілям та завданням цивільного судочинства, якими, відповідно до ст.1 ЦПК України, є: справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Зловживання ж процесуальними правами, як вірно зазначає А.В. Юдін, різко дисонує з цими цілями та завданнями, адже правильний та своєчасний розгляд та вирішення цивільних справ в умовах процесуальної недобросовісності ускладнюється, оскільки дії суб'єкта-правопорушника перешкоджають досягненню цих завдань [5, 24].

На виконання завдання судочинства, суб'єктом якого є суд, щодо справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду і вирішення цивільної справи, у ЦПК України слід закріпити норму, у якій би встановлювався також обов'язок осіб, які беруть участь у справі, сприяти такому правильному та своєчасному розгляду судом справи. Нині у ЦПК України закріплено лише незначна кількість обов'язків (див., напр.: ч.3 ст.10 ЦПК України, ч.3 ст.27 ЦПК України, ч.1 ст.60 ЦПК України, ч.2 ст.77 ЦПК України). Але лише нормативного закріплення відповідного обов'язку не достатньо, оскільки таке закріплення матиме сенс лише в тому випадку, якщо його невиконання тягне певні правові (негативні для винної сторони) наслідки, чого у ЦПК України майже не спостерігається. Невиконання будь-якого з встановлених у ЦПК України обов'язків вже, на нашу думку, є навмисним перешкоджанням досягненню судом поставлених перед ним державою завдань, а тому має тягти відповідальність. Встановлення такої відповідальності, яка буде матиме негативні фінансові наслідки для винних осіб, дозволить, на наш погляд, зменшити кількість недобросовісних дій з боку сторін та інших учасників процесу. Наявні на сьогоднішній день у ЦПК України заходи процесуального примусу (попередження, видалення із залу судового засідання, тимчасове вилучення доказів для дослідження судом та привід свідка) є явно недостатніми для попередження та покарання недобросовісної поведінки учасників процесу у вигляді зловживання своїми процесуальними правами.

Слід погодитись з висловленою у цивілістичній процесуальній літературі думкою про те, що роль суду у змагальному цивільному процесі має бути не пасивною, як спостерігача за змаганням сторін, а активною, такою, що сприяє досягненню цілей цивільного процесу та буде заважатиме будь-яким проявам зловживань своїми правами учасниками цивільного процесу. Основними напрямками посилення активності суду з метою попередження зловживання процесуальними правами, можуть бути: надання суду права визнавати обов'язковою явку у судові засідання осіб, які беруть участь у справі; передання суду часткової ініціативи у визначенні суб'єктного складу учасників спору з тим, щоб виключити можливість маніпулювання з боку позивача факторами, які визначають підсудність справи та безпідставного «набуття» вигідної підсудності, розширення прав суду у застосуванні процесуально-попереджувальних заходів, спрямованих на попередження можливих зловживань і заходів процесуального примусу, за допомогою яких суд мав би можливість обмежити інтереси правосуддя від недобросовісної поведінки учасників процесу, а також можливість захистити інтереси інших осіб, які беруть участь у справі [5, 25].

Надання суду більш активної позиції у змагальному процесі сторін не суперечить, а певною мірою розвиває норми ЦПК України, адже і в чинній на сьогоднішній день його редакції можна знайти і інструктивні, і забезпечувальні повноваження суду. Відсутні у ЦПК України лише вказівні по відношенню до надання доказового матеріалу повноваження суду.

Так, наприклад, відповідно до інструктивних повноважень суд роз'яснює сторонам та іншим особам, які беруть участь у справі, їх право і обов'язок з надання доказового матеріалу, наслідки вчинення або не вчинення певних процесуальних дій і т.п. (чч.2, 3, 4 ст.10 ЦПК України, ст.60 ЦПК України). Відповідно до забезпечувальних повноважень суд може постановити ухвалу про забезпечення доказів (ст.135 ЦПК України); у разі неподання без поважних причин письмових чи речових доказів, що витребувані судом, та неповідомлення причин їх неподання суд може постановити ухвалу про тимчасове вилучення цих доказів для дослідження судом (ч.1 ст.93 ЦПК України); постановити ухвалу про привід свідка (ст.94 ЦПК України) і т.п.

У разі закріплення у ЦПК України вказівних щодо надання доказового матеріалу повноважень суду, назва ст.10 ЦПК України «Змагання сторін» має бути змінена на більш загальну,

наприклад: «Змагальна форма цивільного процесу» або «Змагальність як принцип цивільного процесу», у зв'язку з чим необхідним є і узгодження змісту вказаної статті.

Отже, для того, щоб будь-який принцип цивільного процесуального права, і принцип змагальності не є винятком, був не декларативним, а дійовим інструментом захисту прав осіб, які беруть участь у розгляді цивільної справи, його порушення з боку учасників цивільного процесу має тягти настання відповідальності, яку слід передбачити у ЦПК України, розширивши перелік заходів процесуального примусу. Принцип змагальності є фундаментальним принципом цивільного процесу і його тлумачення не можна обмежувати лише можливістю та допустимістю будь-яких процесуальних заходів, спрямованих на виграш справи у суді над іншою стороною процесу. Сьогодні недобросовісні сторони, на жаль, використовують різноманітні варіанти недобросовісної поведінки, наприклад ухиляються від явки до суду в ситуаціях, коли ЦПК України не допускає можливості розгляду справи у відсутність особи та (або) її представників; створюють ситуації, коли суду достовірно невідомо про причини нез'явлення особи у судове засідання; створюють уявність поважності причин нез'явлення у судове засідання; не надають необхідних доказів в ситуаціях, коли їх відсутність може потягнути несприятливі наслідки для іншої сторони процесу, яка безпосередньо заінтересована у їхньому наданні. З метою попередження та усунення вказаних та подібних процесуальних порушень, слід вдосконалювати перелік та зміст відповідних мір відповідальності.

Принцип диспозитивності передбачає можливість розпоряджатися процесуальними засобами захисту як втілення свободи прав особистості, гарантованої Конституцією України, і цей принцип завжди визнавався базовим та фундаментальним принципом цивільного процесу. Він є одним з найбільш оспорюваних принципів у юридичній літературі, довгий час вважався «одним з наріжних каменів цивільного процесу» [6, 50], «головним принципом цивільного процесуального права» [1, 21], оскільки саме він визначає механізм виникнення, розвитку та закінчення цивільної справи; «одним з основних цивільно-процесуальних принципів» [2, 43].

Стаття 11 ЦПК України виокремлює три складові у змісті принципу диспозитивності: 1) розгляд цивільної справи судом лише за зверненням фізичних чи юридичних осіб (ініціативна позиція сторін та інших осіб, які беруть участь у справі) та лише межах заявлених ними вимог; 2) вільне на власний розсуд розпорядження правами щодо предмета спору осіб, які беруть участь у справі, та осіб, в інтересах яких заявлено вимоги; 3) обов'язок суду залучити відповідний орган чи особу, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб, якщо дії законного представника суперечать інтересам особи, яку він представляє.

У цивілістичній процесуальній літературі традиційним є розуміння принципу диспозитивності як можливості вільно розпоряджатися своїми суб'єктивними матеріальними і процесуальними правами [1, 21]. Інколи цей принцип тлумачать лише як можливість розпоряджатися своїми процесуальними правами, що значно звужує його зміст. У проблемі зловживання цивільними процесуальними правами у повній мірі проявляється співвідношення та поєднання матеріального та процесуального аспектів у цивільному судочинстві. Існування будь-якої процесуальної норми та процесуального інституту викликане, насамперед, наявністю матеріальних цивільних прав, з порушенням яких виникає потреба у їх захисті. Цінність закріплених у законі процесуальних прав виявляється лише тоді, коли вони взмозі захистити порушені суб'єктивні права особи. Зловживання процесуальними правами має місце тоді, коли особа використовує надані їй законом процесуальні права для захисту відсутніх у неї матеріальних прав, завідомо знаючи про їх відсутність. А оскільки питання про наявність або відсутність матеріальних прав вирішується, як правило, вже наприкінці розгляду цивільної справи, процесуальні права особи вже реалізовані і таким чином така особа може без будь-яких перешкод «вести процес заради самого процесу» [5, 26].

Як зазначає А. В. Юдин, вільне розпорядження своїми матеріальними та процесуальними правами особами, які беруть участь у справі, нерідко тлумачиться як допустимість процесуальної поведінки, яка може бути розцінена як недобросовісна [5, 26].

У першій законодавчо виділеній складовій принципу диспозитивності слід назвати таку можливість зловживання процесуальними правами, як зловживання правом на звернення з позовом до суду. Стосовно відповідних дій, крім вказаної назви, використовуються також

терміни «недобросовісне звернення з позовом», «умовно обґрунтований позов», «зловмірність використання своїх прав» та інші.

Стосовно права на звернення за захистом своїх прав до суду складним є питання щодо розпізнання ситуацій, де має місце зловживання процесуальними правами, а де – реалізація наданого законом права особи захищати свої інтереси, адже ст.3 ЦПК України «Право на звернення до суду за захистом» закріплює, що кожна особа має право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів. Саме тому навіть закріплення у процесуальному законі права суду відмовляти у прийнятті позову, в якому вбачається зловживання процесуальними правами, не вирішить проблеми. Це лише розширить коло питань, які залишено на розсуд суду, що не є позитивним та бажаним явищем, адже сприятиме можливості з'явлення нових зловживань – вже з боку суду. Надання такого права суду вже само по собі стане обмеженням права осіб на судовий захист.

Можливість зловживання правом на звернення з позовом виникає з майже нічим не обмеженої можливості порушення проваджень з цивільних справ, адже звернутись з позовом може будь-яка правоздатна особа, незалежно від того, чи впевнена вона у своїй правоті чи, навпаки, усвідомлює безпідставність свого позову. Завідомо безпідставні позови можуть заявлятися, наприклад, тоді, коли недобросовісним позивачам відомо, що у відповідача відсутні докази, які можуть спростувати доводи позивача. Завадити таким чи подібним діям позивача можна лише встановленням адекватної відповідальності. Із історії відомо декілька мір, які застосовувались для боротьби із цим негативним явищем, зокрема: попереднє засвідчення сторонами, спір яких розглядався судом, своєї добросовісності шляхом принесення присяги; покладення судових витрат на сторону, винну у недобросовісності порушення чи веденні справи; стягнення зі сторони збитків, завданих іншій стороні; накладення на неї штрафу, який міг бути замінений у разі неможливості його сплати арештом [7].

Розглянемо трохи детальніше вказані міри та з'ясуємо можливість їх застосування у сучасний період. Першу міру – принесення присяги – можна віднести до попереджувальних заходів. Цей засіб використовувався ще в римському праві, коли існувало два види такої присяги – загальна, яка надавалась на початку процесу, та спеціальна, яка надавалась перед вчиненням окремих процесуальних дій. Відмова від принесення присяги позбавляла сторону, залежно від виду присяги, відповідно або розгляду справи або вчинення окремої процесуальної дії. Сучасні процесуальні кодекси, і ЦПК України не є виключенням, не передбачають принесення ані загальної, ані спеціальної присяги, замінюючи їх іншими мірами відповідальності. Така позиція законодавця є цілком зрозумілою, адже застосування цього заходу в сучасному суспільстві в умовах нестабільної економічної ситуації в нашій країні, факту знаходження значної частини населення у скрутному матеріальному становищі, корумпованості майже всіх ланок державної влади (і судова влада не є виключенням у цьому питанні), викликає лише посмішку. Навряд чи можна серйозно навіть просто уявити, що встановлення цієї міри відповідальності якимось чином здатне вирішити проблему зловживання правом на звернення з позовом.

Друга міра – покладення судових витрат на сторону, винну у недобросовісності порушення чи веденні справи – сьогодні має своєрідне закріплення у цивільному процесуальному законі. Так, відповідно до ст.79 ЦПК України судові витрати складаються з судового збору та витрат, пов'язаних з розглядом справи. До витрат, пов'язаних з розглядом судової справи, відповідно до ч.3 ст.79 ЦПК України належать: витрати на правову допомогу; витрати сторін та їх представників, що пов'язані з явкою до суду; витрати, пов'язані із залученням свідків, спеціалістів, перекладачів та проведенням судових експертиз; витрати, пов'язані з проведенням огляду доказів за місцем їх знаходження та вчиненням інших дій, необхідних для розгляду справи; витрати, пов'язані з публікацією в пресі оголошення про виклик відповідача. Стаття 88 ЦПК України встановлює розподіл судових витрат між сторонами. Натомість в цій статті не йдеться, про такий розподіл у разі недобросовісного звернення з позовом. У ч.4 цієї статті згадуються лише випадки залишення позову без задоволення, закриття провадження у справі або залишення без розгляду позову позивача, звільненого від оплати судових витрат. Стаття 89 ЦПК України регулює розподіл витрат у разі відмови від позову і укладення мирової угоди. Так, відповідно до цієї статті у разі відмови позивача від позову понесені ним витрати відповідачем не відшкодовуються, а витрати відповідача за його заявою стягуються з позивача.

Однак якщо позивач не підтримує своїх вимог унаслідок задоволення їх відповідачем після пред'явлення позову, суд за заявою позивача присуджує стягнення всіх понесених ним у справі витрат з відповідача. Крім цього випадку та випадку укладення мирової угоди, в інших випадках закриття провадження у справі, а також у разі залишення заяви без розгляду відповідач має право заявити вимоги про компенсацію здійснених ним витрат, пов'язаних з розглядом справи, внаслідок необґрунтованих дій позивача.

Щодо третьої міри відповідальності – стягнення зі сторони збитків, завданих іншій стороні – слід зазначити, що безпосередньо такої норми ЦПК України не закріплює, а тому мають застосовуватись загальні положення цивільного права про збитки та у разі доведення їх наявності можна висувати вимоги про їх стягнення.

Щодо четвертої міри відповідальності – накладення на недобросовісну сторону штрафу, який може бути замінено у разі неможливості його сплати арештом, зазначимо, що ЦПК України не передбачає можливості накладення штрафів. Про штрафи у цьому нормативно-правовому акті йдеться лише у п.9 ч.1 ст.75, яка не має жодного відношення до теми, що розглядається. Єдиною можливістю хоч якось протистояти процесуальним зловживанням сторін є накладення штрафу за неповагу до суду. Як зазначає С. Громов, «оштрафувати у зв'язку з процесуальними зловживаннями сьогодні можна лише, що й відбувається скрізь, за прояв неповаги до суду. Проте зловживання процесуальним правом означає, що особа діє в межах дозволеної поведінки, проте використовує своє право у цілях, що суперечать цілям правосуддя, в той час прояв неповаги до суду завжди є протиправним, і виражається в зовсім інших діях» [8]. За ст.185-3 КУпАП «Прояв неповаги до суду», неповагою до суду визнаються лише дії, що виразились у злісному ухиленні від явки в суд свідка, потерпілого, позивача, відповідача або в непідкоренні зазначених осіб та інших громадян розпорядженню головуючого чи в порушенні порядку під час судового засідання, а так само вчинення будь-ким дій, які свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил. Саме формулювання «а так само вчинення будь-ким дій, які свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил» можна «притягнути за вуха» до окремих ситуацій зловживання процесуальними правами.

Таким чином, з метою попередження зловживань процесуальними правами, і в т.ч. правом на звернення з позовом, необхідним є встановлення конкретної відповідальності за такі порушення. Адже навіть норма ч.3 ст.27 ЦПК України про те, що особи, які беруть участь у справі, зобов'язані добросовісно здійснювати свої процесуальні права і виконувати процесуальні обов'язки, є декларативною, адже жодної відповідальності за її порушення не встановлено. Застосування мір відповідальності за зловживання процесуальними правами має проводитись на основі системного підходу, враховуючи, що будь-які такі зловживання шкодять інтересам правосуддя та правам і законним інтересам учасників процесу. За зловживання процесуальними правами можливим є встановлення таких мір відповідальності: відшкодування усіх судових витрат у справі; судовий штраф; відшкодування збитків; відшкодування моральної шкоди.

Крім зловживання правом на звернення з позовом до суду у контексті тлумачення принципу диспозитивності можна назвати ще чимало інших можливостей недобросовісної процесуальної поведінки з боку сторін, наприклад маніпулювання фактами; заявлення явно необґрунтованих вимог або інших вимог без мети дійсного захисту своїх прав; зміна підсудності шляхом штучного створення факторів, які стосуються суб'єктного складу учасників спору або характеру вимог [5, 27]. Кожен з цих зловживань може бути предметом окремого дослідження.

Отже, на практиці виникає чимало ситуацій, у яких заінтересовані особи намагаються будь-якими засобами виграти справу, у зв'язку з чим досить часто використовують заборонені з моральної, але не з юридичної точки зору засоби. З юридичної точки зору, доки інше не буде встановлено законом, вони використовують лише надані їм законом можливості, що й викликає неабиякі дискусії науковців щодо правової природи такої поведінки (правової чи ні). Крім законодавчого закріплення як самої термінології – «зловживання цивільними процесуальними правами», так і виокремлення переліку таких зловживань та їх характеристики, для попередження недобросовісної поведінки сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, необхідним є також вдосконалення цивільного процесуального законодавства щодо системи мір відповідальності за скоєння таких «зловживань». Перспективним напрямком досліджень з проблеми зловживання процесуальними правами у контексті тлумачення змісту принципу диспозитивності є питання про доцільність закріплення винятків із класичного розуміння

принципу диспозитивності, за яким на суд покладається обов'язок вирішувати лише ті питання, про вирішення яких його просять сторони у справі (учасники спірних правовідносин), та законодавче закріплення випадків можливого виходу суду за межі заявлених позовних вимог, якщо це необхідно для повного захисту прав, свобод та інтересів сторін чи третіх осіб, про захист яких вони просять.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тертышников В.И. Гражданский процесс: [конспект лекций] / В.И. Тертышников. – 2-е издание, исправленное и дополненное. – Х.: Консум, 2002. – 240 с.
2. Гражданский процесс Украины: [учебное пособие] / [Г.С. Волосатий, Г.Я. Трипульський, Ю.С. Червоний та ін.]; под ред. Ю.С. Червоного. – Х.: «Одиссей», 2003. – 352 с.
3. Чернооченко С.И. Цивільний процес України: [навчальний посібник] / С.И. Чернооченко. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 308 с.
4. Кілічава Т.М. Цивільне процесуальне право: [навчальний посібник] / Т.М. Кілічава. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 352 с.
5. Юдин А.В. Злоупотребление процессуальными правами в гражданском судопроизводстве: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.15 «Гражданский процесс; Арбитражный процесс» [Електронний ресурс] / А.В. Юдин. – СПб., 2009. – 47 с. – Режим доступу: <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1345381>.
6. Власов А.А. Гражданское процессуальное право: [учебник] / А.А. Власов. – М.: ТК Велби, 2003. – 432 с.
7. Васьковский Е.В. Гражданский процесс: учебник гражданского процесса [Електронний ресурс] / Е.В. Васьковский. – Москва, 1917 г. // Allpravo.Ru, 2005 г. (§59. Злоупотребление правами). – Режим доступу: <http://www.allpravo.ru/library/doc2472p0/instrum4301/item4360.html>.
8. Громов С. Злоупотребления процессуальными правами [Електронний ресурс] / С. Громов. – Режим доступу: <http://forum.yurclub.ru/index.php?showtopic=145243>.

УДК 347.763

МІСЦЕ ДОПОМІЖНИХ ДОГОВОРІВ ПРИ ПЕРЕВЕЗЕННЯХ ВАНТАЖІВ В СИСТЕМІ ДОГОВОРІВ

Нетеса К.Г., аспірант

Запорізький національний університет

Тема статті присвячена актуальним питанням, пов'язаним з дослідженням групи допоміжних транспортних договорів, встановлення їх правової природи, сутності та місця в системі транспортних договорів та договорів за законодавством України. То ж є необхідним розуміння двох рівнів даного дослідження – визначення ролі допоміжного транспортного договору (самостійності чи підпорядкування по відношенню до основного договору перевезення) та встановлення його правової природи (як виду договору в межах існуючих типів договорів). Це має сприяти покращенню механізму правового регулювання відносин з перевезення вантажів.

Ключові слова: договір перевезення, транспортні договори, перевезення вантажу, організаційні правовідносини, попередні договори, тривалі договори, довгостроковий договір, агентський договір, експедирування, організація перевезень.

Нетеса К.Г. МЕСТО ВСПОМОГАТЕЛЬНЫХ ДОГОВОРОВ ПРИ ПЕРЕВОЗКАХ ГРУЗОВ В СИСТЕМЕ ДОГОВОРОВ / Запорожский национальный университет, Украина

Тема статьи посвящена актуальным вопросам, связанным с исследованием группы вспомогательных транспортных договоров, установление их правовой природы, сущности и места в системе